

Marián Sloboda: Management bilingvizmu v situaci jazykového posunu.

Diskurzy, problémy a krajina Běloruska.

Posudok dizertačnej práce

Marián Sloboda v úvode svojej dizertačnej práce **Management bilingvizmu v situaci jazykového posunu. Diskurzy, problémy a krajina Běloruska** píše, že z danej problematiky spracúva len niekoľko čiastkových tém. Práca však pôsobí ako ucelený monografický opis jazykového posunu („language shift“) v konkrétnej krajine – v Bielorusku. Podľa mojich skúseností z posudzovania dizertačných prác takýto dojem môže vzniknúť len vtedy, keď máme do činenia s kompozične dobre vyváženou prácou, napísanou premyslene a s hlbokou znalosťou problematiky, čiže so zrelou prácou. Do karát dizertácie hrá iste aj to, že v Bielorusku ako v oficiálne bilingvnej krajine má tento posun výrazné kontúry, čo súvisí iste aj s tým, že uvedená krajina zažila v posledných desaťročiach významné politické a sociálne zmeny, akou bol rozpad Sovietskeho zväzu, ale aj nástup autoritárskeho Alexandra Lukašenka do funkcie prezidenta. Skúma sa tu teda cez prizmu jednotlivých fáz manažmentového procesu fungovanie („asymetrického“) bilingvizmu s dôrazom na používanie domáceho jazyka v autoritárskom režime a na problémy, ktoré v tejto súvislosti vznikajú, ako aj na ich riešenie najmä zo strany tých, čo chcú v Bielorusku používať bieloruštinu.

Marián Sloboda si zvolil na výskum teoretický rámec teórie jazykového manažmentu, ako ju vypracovali B. Jernudd a J. Neustupný a rozvinul J. Nekvapil, ale inšpirácie berie aj u iných autorov a načiera do iných odvetví moderných diskurznych a semiotických konceptov. Dobre pozná najnovší vývin v sociológii jazyka. O tom, ako si tieto východiská osvojil, svedčia nielen podrobné a inštruktívne výklady v úvodnej kapitole, ale aj analýza konkrétnych dokumentov, internetových diskusií, mediálnych správ, fotografických ilustrácií a výskumných interview, ktoré prispievajú k spomínanej komplexnosti opisu jazykovej situácie a „riešenia“ jednotlivých fáz manažmentového procesu. Treba oceniť, že v práci sa nestretávame s častou slabinou dizertácií, v ktorých pozorovať ruptúru medzi „teoretickou časťou“ a konkrétnou analýzou a v ktorých sa teoretický výklad nepremieta zásadnejšie do následnej analýzy. Dá sa povedať, že M. Sloboda si teóriu jazykového manažmentu osvojil do tej miery, že sa preň stala skutočným nástrojom na získavanie netriviálnych výsledkov v rámci zvolenej témy. Ale dá sa povedať aj to, že táto práca spomínanú teóriu tak trochu aj testuje a možno aj ukazuje, že teória jazykového manažmentu je užitočná najmä vtedy, ak sa zaujímate o problémy na mikrosociálnej úrovni. Diagnostikácia jazykových problémov sa

takto bezosporu darí najmä v menej komplexných a organizovaných štruktúrach, ako je rodina a škola. Naproti tomu získať údaje o organizovanom manažmente na makrorovine je pre netransparentnosť verejnej správy omnoho ťažšie. Podobné skúsenosti mám aj ja, hoci som sa o ich získanie pokúšal v demokratickom režime. Ako som však naznačil, výber tejto teoretickej bázy sa ukazuje zvolený práve v prípade Bieloruska veľmi príhodne.

O bieloruskej situácii zhromaždil autor relevantné poznatky, ku ktorým by iba ťažko prenikol bez dôvernej znalosti prostredia, bez častých návštev Bieloruska či stáží v teréne. Nevystačila by iba dobrá teória. Druhá kapitola poskytuje k tomu potrebný kontext: uvádzajú sa tu poznatky o vývoji bieloruskej jazykovej situácie, fakty o stigmatizácii tých, čo sú spájaní s národoveckou opozíciou, o polonizácii, bielorusizácii a rusizácii bieloruského jazyka v minulosti, o vplyve urbanizácie na posuny, o lingvistických výrokoch Lukašenka, súčasnej jazykovej politike a legislatíve Bieloruska a pod. Dôležité sú kvantitatívne údaje, naznačujúce pomerne rýchly ústup bieluštiny z každodennej komunikácie v poslednej dobe, čím sa potvrdzuje vnímanie bieluštiny ako ohrozeného („zraniteľného“) jazyka. Závažné sú informácie o diskurzoch o bieluštine ako o jazyku vidieckom, zaostalom a neužitočnom, ale aj ako o rodnom jazyku, či informácie o reakciách na ne. Menej zrozumiteľné je pre mňa vyústenie výkladu o fungovaní odznakov „Hovor so mnou po bielušsky“ , ktoré môžu byť podľa dizertanta v implementačnej fáze veľmi efektívnym nástrojom. Autor je dokonca presvedčený, že by sa mal výskum v budúcnosti sústrediť na tento typ explicitných indikátorov voľby jazyka v menšinovom prostredí aj mimo hraníc Bieloruska. Dokladá, že použitie podobných prostriedkov sa neobmedzuje len na Bielorusko, ale „má perspektívu“ aj v rade iných multilingvných spoločností s jazykmi v menšinových prostrediach, vrátane Česka (s. 140). Mne sa však zdá, že tento fenomén je iba ťažko prenosný, prípad veľštiny v Británii je, domnievam sa, výnimkou, je skôr neprenosný do iných prostredí, kde je napr. jeden dominantný (oficiálny) jazyk a iné jazyky menšinové, napr. na Slovensku, ale aj Čechách. Nosenie takéhoto odznaku nemusí mať totiž len pozitívne účinky (posilnenie „gravitácií“ v prospech menšinového jazyka), ale účinky môžu byť aj negatívne, vyplývajúce zo značnej „príznakovosti“ takéhoto počínania, ktoré od spolukomunikanta so značnou dávkou nástojčivosti vyžaduje, aby sa nejako správal.

V kapitole, v ktorej sa dizertant zaujíma o geosémantiku bieluštiny a ruštiny v jazykovej krajine, t. j. o to, ako sú tieto jazyky stvárnené, príp. do ktorých diskurzov sú zapojené, naznačuje, že bieluština sa vyskytuje v menšej miere ako ruština, aj keď sa niekedy pri nápisoch umiestňuje aj vizuálne prominentnejšej pozície. Bieluština je vcelku,

ako to vyplýva z analýzy, v jazykovej krajine viditeľná, ale jej špecializácia (spôsob, akým sa používa) znamená, že táto viditeľnosť nemá podstatný vplyv na jej vitalitu.

Autor priamo nehovorí, že by štátna politika v Bielorusku bola rusifikujúca alebo že by sa bieloruština otvorene marginalizovala, aj keď v školskom systéme eviduje prevažujúcu ruštinu a klesajúci trend záujmu o bieloruské vzdelávanie na úrovni stredných škôl. Štát však podľa neho pokračuje v reprodukcii neparalelného bilingvizmu, ktorého jazykový manažment tu zhrnuje ako „implicitnú snahu o neobmedzené používanie ruštiny a obmedzenie bieloruštiny skôr na symbolickú funkciu (s. 101). Napokon aj analyzovaná situácia v rodine signalizuje posun k štandardnej ruštine, aj keď tá v danom prípade súvisí s prest'ahovaním z vidieka do hlavného mesta. Typické sú aj negatívne reakcie vo výzve bieloruskojazyčnému komunikantovi, aby hovoril „normálne“, „ľudsky“ a, na druhej strane, nie sú nečakané ani výzvy niektorých skupín, aby sa bieloruština vyhlásila za jediný štátny jazyk (niečo podobné možno pozorovať na Slovensku, porov. aktuálnu petíciu Na Slovensku po slovensky). Treba súhlasiť s tým, a vlastne vyplýva to z celého výkladu, že lepšia stratégia ako pokusy o vzájomnú marginalizáciu jednej či druhej skupiny, je paralelný bilingvizmus.

PhDr. Marián Sloboda preukázal vo svojej práci naozaj výborné schopnosti suverénne sa pohybovať v zložitých otázkach jednotlivých manažmentových fáz a riešenia jazykových problémov, pochopiť a zvládnuť jemné, neraz zložité a prekrývajúce sa procesy tohto mechanizmu. Vidieť, že má skúsenosti aj z výskumu iných krajín a lokalít s dominantnými a menšinovými jazykmi (Slovensko, Srbsko). Jeho závery a výklady sú teoreticky dobre zvládnuté a uvážené, no sú pozoruhodné aj z hľadiska riešenia konkrétnych jazykových problémov v dnešnom Bielorusku. Jeho práca je zjavným prínosom k poznaniu bieloruskej jazykovej situácie. Odporúčam preto, aby PhDr. Mariánovi Slobodovi bol po úspešnej obhajobe udelený titul PhD. vo vednom odbore všeobecná jazykoveda.

Bratislava 16. júna 2011

prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.,
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV